

CÜMLE BİLGİSİ

7. HAFTA

TÜR 101 Türk Dili-1

Amaçlar

Bu bölüm tamamlandıktan sonra;

- ❧ Cümlelerin, konuşma için temel oluşturduğunu fark etmek,
- ❧ Basit ve karmaşık olan cümlelerin hangi durumlarda ne tür öğeler içerdiğini tespit etmek,
- ❧ Cümleyi anlam ve yapı bakımından inceleyerek hatalı kullanımların önüne geçebilmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

- ∞ Cümle
- ∞ Tümleç
- ∞ Yüklem
- ∞ Özne
- ∞ Kurallı
- ∞ Devrik
- ∞ Basit
- ∞ Sıralı
- ∞ Birleşik

İçindekiler

- ❧ Cümle
  - ❧ Cümlede anlam
- ❧ Cümlelerin Ögeleri
  - ❧ Yüklem
  - ❧ Özne
  - ❧ Nesne
  - ❧ Dolaylı tümleş - Zarf tümleşci-Edat Tümleşci
  - ❧ Cümle dışı unsular
- ❧ Cümle Çeşitleri
  - ❧ Yapısına göre- Yüklem türüne göre- Yüklem yerine göre- Anlamına göre Cümleler

CÜMLE

- ❧ Kimi zaman tek bir kelime bir cümle olabilirken kimi zaman da paragraf boyunca süren cümleler olabilmekle birlikte esas olan uzunluk ve kısalık değil; cümlenin bir yargı bildirmesidir.
  - ❧ Cümlenin uzamasına sebep olan kelime grupları yargı bildirmez. Daha çok yargıyı sınırlandırma, belirtme, etkisini arttırma gibi görevleri vardır.
  - ❧ Bir kelimenin yargı bildirebilmesi için eylem ise kip ve şahıs eki, isim ise ek eylem alması gerekir.
- Örnek:** gel-miş, evde-y-miş vb.

CÜMLE

- ☞ Duygu ve düşünceleri ifade eden cümleler, belirli bir anlam bütünlüğü içerisinde birbirini takip eder. Yazılı veya sözlü metni oluşturan cümleler birbiriyle bağlantılıdır. Takip eden cümleler birbirlerini tamamlayan ifadeler halinde gelişerek geçerli bir bağlam oluştururlar.
- ☞ Bu bağlamın ortaya çıkmasını sağlayan, cümle yapısı, cümle altı unsurların ilişkileri ve söz dizimidir.

CÜMLE

CÜMLEDE ANLAM İLİŞKİLERİ

Neden-sonuç İlişkisi

Cümlede yargılardan birinin “neden” diğerinin “sonuç” bildirdiği cümlelerde görülür.

☞ Bu tür cümlelerde sonucun gerçekleşmiş olduğuna dikkat edilmelidir.

Örnek: Çalışmadığından kazanamadı. // Kuraklıktan dolayı bu yıl ürün alınamadı.

☞ Neden-sonuç bildiren cümlelerde “den dolayı, sebebiyle, nedeniyle....” ifadeleri kullanılır.

CÜMLE

Amaç-sonuç İlişkisi

Henüz gerçekleşmemiş, ulaşılmak istenen bir hedeften bahseden cümlelerde görülür.

Örnek: Okula gitmek için hazırlanıyor.

☞ Amaç ilgisi kuran sözcükler ve ekler şunlardır: mek için, mek amacıyla, gayesiyle, diye vb.

Örnek: Konuşmak üzere kürsüye yöneldi.

☞ Cümlede amaç, bir işin yapılma gereğesidir.

Örnek: Toplantıya zamanında yetişelim diye arabayla geleceğiz.

☞ Cümlede “için” sözcüğünün yerine “amacıyla” sözcüğünü getirdiğimizde anlam bozulmuyorsa “amaç ilgisi” bozuluyorsa “neden-sonuç ilgisi” var demektir.

Örnek: Ev almak için para biriktiriyor. (amaç)
Hastalandığı için okula gelmedi.(neden-sonuç)

CÜMLE

KOŞUL İLGİSİ

- ☞ Koşul, bir şeyin elde edilmesi, gerçekleşmesi için gerekli olan durum ve özelliklere denir.
- ☞ Koşul ilgisi genelde eğer, takdirde, ...dikçe, fakat, lakin, ama vb. ifadelerle kurulur.

Örnek: Sıkı giyinirsen üşümezsin.

- ☞ Bazı zarf-fiiller zaman anlamı yanında koşul anlamı da taşır.

Örnek: Olanları öğretmene anlatınca rahatlırsın.

O binayı gördüğünde çok şaşıracaksın.

CÜMLE

Karşılaştırma

☞ Karşılaştırma ilgisi şu ifadelerle kurulur: daha, kadar, en, göre, den , aynı, ise, oysaki vb.

Örnek: Ayten, derslerinde benden daha başarılı.
Çiçeklerin en güzeli güldür.

Sıralama

☞ Sıralama ifade eden cümleler, kişi ya da duruma özgü dereceli bir artıştan ya da azalıştan bahseder.

Örnek: Yürüdükçe iştahı açılır, iştahı açıldıkça yer, yedikçe şişmanlardı.

CÜMLE

Karşıtlıktan Yararlanma

☞ Cümlede anlamı belirginleştirmek için karşıt durumların bir arada verilmesidir.

Örnek: Kuzu gibi adam bizi görünce aslan kesildi.

CÜMLE

Nesnel-öznel Yargı

☞ Nesnel yargı, kişiden kişiye değişmeyen, kanıtlanabilir, yazarın duygularını içermeyen yargıdır.

Örnek: «Merdiven» Ahmet Haşim'in şiiridir.

☞ Öznel yargı ise yazarın yorumunu, duygularını taşıyan, kanıtlanamaz yargıdır.

Örnek: «Merdiven», Ahmet Haşim'in en güzel şiiridir.

☞ Bazı cümlelerde nesnellik-öznel bir aradadır.

Örnek: Tokyo, nüfus olarak İstanbul'dan büyüktür; ama güzellikte İstanbul'la boy ölçüşemez.

CÜMLENİN ÖGELERİ

- ❧ Cümlenin esas ögesi, yargı bildiren unsur olan yüklemdir.
- ❧ Özne, zarf tümleci, nesne, dolaylı tümleç gibi ögeler yüklem için daha açık, net ve etkili olmasını sağlar.
- ❧ Türkçenin kurallı cümle yapısına göre yüklem, cümlenin sonunda bulunur.

CÜMLENİN ÖGELERİ

- ❧ Cümlede diğer ögeleri için kesin bir yer bulunmasa da belirtisiz nesne ve bazı zarflar yüklemle birlikte yer alır. Diğer ögeler ise cümlede başta, ortada ya da sonunda yer alabilir.
- ❧ Ögelerin sıralanışında önemli olan esas verilmek istenen bilgidir. Buna göre esas bilgi vurgulanarak yüklemle önüne getirilir.

CÜMLENİN ÖGELERİ

YÜKLEM

☞ Cümlenin esas ögesi olan yüklem, cümledeki oluş, durum ve hareketi bildiren unsurdur.

☞ Yüklem, eylem de olabilir isim soylu bir sözcük de.

Örnek: Haftaya dönüyorum.

Annese ressammış.

☞ Her tür sözcük yüklem olabilir.

☞ Kurallı cümle yapısına göre yüklem genellikle sonda bulunur. Ancak ahengi sağlamak, anlamın etkisini artırmak gibi amaçlarla cümlenin başına veya ortasına da çekilebilir.

Örnek: Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden.

Yeşil pencereinden bir gül at bana

CÜMLENİN ÖGELERİ

- ❧ Bir cümlede birden fazla nesne, tümleç, özne bulunabilir ancak her cümlede tek bir yüklem vardır.
- ❧ Karşılıklı konuşmalarda kullanılan kesik cümleler ve eksiltili cümlelerde anlam, karşıdaki kişinin kafasında tamamlandığı için yargı bildiren bir unsur şeklinde değerlendirilir.

Örnek: Gözlerinde bir bitmez, bir tükenmez güzellik
Saçlarında ilkbahar...(var) (Yavuz Bülent Bakiler)
Düğün el ile harman yel ile. (yapılır)
Ne gelen var ne giden, (var)

- ❧ Kelime grupları cümlenin yüklemi olabilir.

Örnek: Bunu yapan en yakın arkadaşımdı.
Açılan bir gülsün sen yaprak yaprak.

CÜMLENİN ÖGELERİ

ÖZNE

- Özne, yüklem gösterdiği işi, hareketi gerçekleştiren, etkilenen unsurdur.
- Yüklem isim, edilgen eylem ya da oluş bildiren bir sözcük olması durumunda özne “olan” konumundadır. Ancak yüklem bir iş veya hareketi ifade eden eylemse özne “yapan” durumundadır.
- Yükleme sorulan “kim” ve “ne” sorusu cümledeki özneyi buldurur.

Örnek: Eski Dünyâ, Yeni Dünyâ, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tûfan gibi, mahşer mahşer.

(Kim/ Ne kaynıyor?)

CÜMLENİN ÖGELERİ

☞ Bir cümlede birden fazla özne bulunabileceği gibi özne gizli de olabilir.

Örnek: Köye bu yoldan gidilir.

Dün geldim. (Ben-gizli özne)

CÜMLENİN ÖGELERİ

❧ Birden çok yargı bildiren sıralı ve bağlı cümlelerde farklı eylemleri karşılayan tek bir özne bulunabilir.

Örnek: Seda içeri girdi, pencereyi açtı, gökyüzüne baktı ve hafiften bir melodi mırıldanmaya başladı.

❧ Kelime grupları, cümlede özne olabilir.

Örnek: Müzik sesi baş ağrılarımı bir anda dindirdi.

❧ Cümlede yer alan hitap unsurları özne değil cümle dışı öge olarak kabul edilir.

❧ Aldıkları şahıs eki yönünden özne ile yüklem arasında bir uyum vardır.

CÜMLENİN ÖGELERİ

NESNE

- Belirtme hali eki *-i* ile ya da eksiz olarak bağlanan ögedir.
- Öznenin yaptığı işten etkileneni gösterir.
- Yükleme sorulan “neyi”, “kimi” ve “ne” soruları nesneyi buldurur.
- Nesne, belirtili ve belirtisiz nesne olmak üzere ikiye ayrılır. Belirtme hali ekini almış sözcük belirtili nesnedir.
Örnek: Kalemleri, defterleri, kitapları, üst üste yığıdı.
- Belirtisiz nesne ek almaz ve yüklem hemen önünde yer alır.
Örnek: Anneme bir kucak dolusu çiçek götürdüm.

CÜMLENİN ÖGELERİ

DOLAYLI TÜMLEÇ

- ❧ Yükleme, yönelme “-A”, bulunma “-DA”, uzaklaşma “-DAn” hali eklerini alarak tamamlayan ve böylece eylemin yer bilgisini veren ögedir.
  - ❧ Yükleme, *kime, kimde, kimden, neye, nede, neden, nereye, nerede, nereden* soruları sorularak tespit edilir.
  - ❧ Bir cümlede birden çok dolaylı tümleç bulunabilir.
- Örnek: Ormanlardan, derelerden, köprülerden, tepelerden, uçurumlardan şimşek gibi geçti.

CÜMLENİN ÖGELERİ

ZARF TÜMLECİ

- Yüklemi zaman, tarz, sebep, miktar bildirerek tamamlayan kelime ve kelime grupları cümlede zarf tümlecisi görevindedir.
- Yükleme sorulan *nasıl, ne zaman, niçin, ne kadar* gibi sorular zarf tümlecini bulmaya yardımcı eder.
- Zarflar da birden çok yargı bildiren cümle dizilerinde ortak olarak kullanılabilir.

CÜMLENİN ÖGELERİ

EDAT (İLGEÇ) TÜMLECİ

- Edatlarla öbekleşerek yüklemi değişik anlamlarla tamamlayan sözlerdir.
- Bu ögeyi bulmak için edat içeren bir soru ifadesi kullanılır ve yanıtta da aynı edat yer alır.

Örnek:

Dükkanın dış cephe rengi **bana göre** güzel olmamış. (**Kime göre?**)

Senin için her türlü çabayı gösteririm. (**Ne için?**)

Orada **bir hafta kadar** kalmıştık. (**Ne kadar?**)

Memlekete **arabayla** gideceğiz. (**Ne ile?**)

Bütün bunlar **onların yüzünden** oldu. (**Kimin yüzünden?**)

Not: Edat tümlecini zarf tümlecini olarak kabul eden kaynaklar da vardır.

CÜMLENİN ÖGELERİ

CÜMLE DIŞI UNSURLAR

- ❧ Cümlelerde öge olmayan, hiçbir öge sorusuna yanıt vermeyen kelimeler de bulunabilir. Bunlara cümle dışı unsur denir.

Örnek:

Arka sıradakilerden biri, gözlüklü olanı, bir soru sordu.
Onu dün akşama doğru, saat beş gibi, Kızılay'da gördüm.
Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

☞ Cümle Çeşitleri:

A) Yapısına Göre Cümleler

- 1- Basit Cümle
- 2- Birleşik Cümle
- 3- Bağlı Cümle
- 4- Sıralı Cümle

B) Yüklem Türüne Göre Cümleler

- 1- İsim Cümlesi
- 2- Eylem Cümlesi

C) Yüklem Yerine Göre Cümleler

- 1- Kurallı Cümle
- 2- Devrik Cümle
- 3- Eksilteli Cümle

D) Anlamına Göre Cümleler

- 1- Olumlu Cümle
- 2- Olumsuz Cümle
- 3- Soru Cümlesi
- 4- Emir Cümlesi
- 5- Ünlem Cümlesi

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

A. Yapısına Göre Cümleler

☞ Cümleler yapılarına göre dörde ayrılır:

1. Basit Cümle:

☞ Basit cümlede tek bir yargı söz konusudur. Bir cümlede tek bir yüklem varsa o cümle yapısına göre basit cümle olarak kabul edilir. Buradan hareketle söylenebilir ki bir söz dizisi içerisinde yüklem sayısı kadar cümle vardır.

Örnek: Çalığışu, Damga, Acımak, Bir Kadın Düşmanı, Dudaktan, Kalbe romanları Reşat Nuri Güntekin' e aittir.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

2. Birleşik Cümle:

☞ Birleşik cümlenin oluşabilmesi için bir ana cümle ve ana cümlenin anlamını tamamlayan bir ya da birden çok yardımcı cümle olması gerekir.

2. a. Şartlı Birleşik Cümle:

☞ Yardımcı cümlenin şart ekini alması ve ana cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla yargı bildirmeden tamamlamasıyla şartlı birleşik cümle oluşur.

Örnek: Sen gelirsen ben de gelirim.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

2. b. Girişik Birleşik Cümle

☞ Cümle içinde yer alan yan cümle fiilimsilerle oluşmuştur.

Örnek:

Ellerim takılırken / rüzgarların saçına

Asıldı arabamız bir dağın yamacına,

Dün gece gelenler / hala uyanmadı.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

2. c. İç İçe Birleşik Cümle:

☞ Müstakil bir cümlenin, başka bir cümlenin içerisinde yer almasıyla oluşan birleşik cümlelerdir.

☞ İçteki cümle ana cümlenin ögesi durumundadır.

Örnek: Adam, beni burada bekleyin, dedi. (iç cümle temel cümlenin nesnesi durumundadır.)

Yalnız kendi nefsinı düşünerek dost arayan, hizmetçi arıyor demektir. (Cenab Şahabettin)(Özne durumunda)

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

3. Bağlı Cümleler:

- İki cümlenin bağlaçlar yardımıyla birbirine bağlanmasıyla bağlı cümleler oluşur.
- Bağlı cümleler de kendi arasında ikiye ayrılır:

3. a. Ki'li Bağlı Cümleler

- Tek başlarına yargı bildiren iki cümle *ki* bağlacı ile birbirine bağlanır.
- Örnek:** Dürüst ol ki insanlar sana güvensin.
Düzenli çalış ki kazanasın.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

4. Sıralı Cümle:

- Yargı bildiren müstakil cümleler, bir anlatım bütünlüğü içerisinde birbiri arkasına gelir, virgül veya noktalı virgülle birbirinden ayrılarak sıralı cümleleri oluşturur.
- Cümleler arasında, ortak öğelerle veya aynı kip ve şahıs ekiyle oluşturulan bir anlatım bütünlüğü olduğu durumlarda bağımlı sıralılıktan; olmadığı durumlarda ise bağımsız sıralılıktan söz etmek mümkündür.

Örnek:

Yaşlı kadın buraya kadar geldi, sizi sordu. (özne ortak-bağımlı sıralı cümle)

O geziyordu, ben çalışıyordum. (bağımsız sıralı cümle)

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

B. Yüklem Türüne Göre Cümleler

B. 1. Eylem Cümleleri

- ☞ Cümlede yargı bildiren unsur olan yüklem eylemden oluşması durumudur.

Örnek:

Uzun yıllar bu üniversitede çalıştım.

B. 2. İsim Cümleleri

- ☞ Cümlede yargı bildiren unsur olan yüklem isim soylu bir kelimenin ek eylem olarak oluşması durumudur.

Örnek:

Onu en çok rahatlatan şey hedef belirlemeden koşmaktı.
Günün en güzel zamanı seher vaktidir.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

C. Yüklem Yerine Göre Cümleler

☞ Türkçe cümle yapısına göre yargı bildiren unsur sonunda yer alır. Ancak özellikle konuşma dilinde ve şiir dilinde bu yapının dışına çıkıldığı durumlar da söz konusudur.

☞ Yüklem yerine göre cümleler ikiye ayrılır:

C. 1. Kurallı Cümleler:

☞ Kurallı cümlede yüklem cümlenin sonunda yer alır.

Örnek: Yurdumun bağına bahçesine bahar geldi.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

C. 2. Devrik Cümleler:

☞ Cümlede ahengi ve anlamı etkilemek, vurgu yapmak amacıyla yüklemün cümlede ortasına veya başına çekilmesiyle oluşan cümle türüdür.

Örnek: «Gelir misin mezarıma, elinde bir demet yasemenle?»

C. 3. Eksilteli Cümle:

☞ Yüklemini söylenmemiş cümlelere denir.

Örnek: Toprağı taşlı yerden (olacaksın) kızını kardeşli yerden (olacaksın).

Kısa bir sessizlik (oluyor) sonra müzik başlıyor.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

D. Anlamlarına Göre Cümleler

- ❧ Cümlenin taşıdığı kip eki olumlu, olumsuz ve soru anlamı da taşıyabilir.
- ❧ Bu bakımdan cümleler anlamlarına göre temel olarak üçe ayrılır.

D. 1. Olumlu Cümleler:

- ❧ Cümle ifade edilen yargının gerçekleştiğini anlatıyorsa olumlu cümleler sınıfına dahil edilir.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

☞ Kimi cümleler şekil olarak olumsuz bir unsur olsa bile anlam bakımından olumlu olabilir.

Örnek: Bizimle gelmeyi istemiyor değildi. (istiyordu)

☞ Bir cümlenin olumlu olmasının tek şartı yargının gerçekleşmiş olmasıdır. Yargının anlam bakımından istenmeyen bir durumu bildirmesi cümleyi olumsuz yapmaz.

Örnek: Masadaki vazo yere düşüp kırıldı.

Faciada elliden fazla kişi yaşamını yitirdi.

(Bu cümlelerde yargı olumsuz bir durumu nitelese de gerçekleşmiş olduğu için olumlu cümleler olduğu unutulmamalıdır.)

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

D. 2. Olumsuz Cümleler

☞ Cümlede ifade edilen yargının gerçekleşmediğinin anlatıldığı cümlelerdir.

☞ Bu cümlelerde yargı *olumsuzluk eki, değil, ne..ne edatı* ve *yok* sözcüğünden her hangi birini alır.

Örnek: Sokaklar bugün kalabalık değildi.

Aşağıda kimse yok.

Böyle bir girişimi benden izinsiz yapamaz.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

D. 3. Soru Cümleleri:

- ☞ Türkçede soru eki, soru sıfatları, soru adıları, soru edatları ve soru zarfları ile bilgi ve cevap almak amacıyla oluşturulan cümlelerdir.
- ☞ Soru eki (mı, mi, mu, mü) ile oluşturulan cümlelerde amaç onaylama ya da rettir.

Örnek: O gün gördüğün bu muydu? -Evet, buydu. / Hayır, bu değildi.

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

☞ Soru kelimelerinin kullanılmasıyla oluşturulan soru cümlelerinde ise temel amaç bilgi almaktır.

Örnek: Nereden geliyor? (Okuldan)

☞ Soru cümlelerinde sadece soru anlamı yoktur. Bağlama göre cümleye küçümseme, sitem, şikayet, rica, beklenmezlik vs. gibi çeşitli anlamlar da katabilirler.

Örnek: Bu kadar işi tek başına mı yapacaktım?
Sadece bu kadar soru mu cevaplayabildin?

Başvuru Kaynakları

- ❧ Demir, Nurettin– Yılmaz, Emine (2009). *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ❧ Durmuş, Mustafa (Ed.) (2010). *Üniversiteler İçin Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay.
- ❧ Eker, Süer (2005). *Çağdaş Türk Dili*, 3. Basım, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ❧ Korkmaz, Zeynep vd. (2007). *Türk Dili ve Kompozisyon*. Ankara: Ekin Yay.